

Thoroczkay Gábor

VITÁK KERESZTTÜZÉBEN

A kalocsai érsekség korai történetének kutatása Katona Istvántól napjainkig

Az 1769-től a nagyszombati egyetem teológiai karának professzoraként működő, majd 1777–1784 között már Budán egyetemes és oknyomozó magyar történelmet előadó *Katona István* élete záró szakaszában Kalocsán tevékenykedett, az ottani főképtalan kanonokja volt, valamint a helyi szeminárium tanára. Az egykori jezsuita szerzetes magas egyházi stallumáért cserében Magyarország monumentális, sokkötetes kritikai történetének elkészítése mellett 1800-ban megírta a Kalocsa-bácsi érsekség történetét, amely napjainkban már magyarul is olvasható.¹ A szakmai közvélekedés e művét igen nagyra becsüli, a korszak egyháztörténeti tárgyú könyvei közül csak *Koller József* pécsi püspökségtörténetét szokás elé helyezni.² Katona érsekségtörténetének első, középkori kötetét, amelyet az 1960-as években *Takács József* kalocsai gimnáziumi tanár fordított le magyar nyelvre, magam rendeztem sajtó alá és láttam el magyarázó jegyzetekkel, és az érsekség 11. századi történetével kapcsolatos érdeklődésem – amely immár másfél évtizedes múltra tekint vissza – máig nem csökkent. Jelen beszámolóm tehát a mostani előadássorozattal lényegében ünnepelem *Katona István*hoz és személyes kutatási területemhez egyaránt kapcsolódik.

A kalocsai érsekség korai históriájával kapcsolatos első vitás kérdéskomplexum, amely máig nem talált végleges megoldásra, rögtön három problémát érint: az alapítás időpontját, az első érsek személyét, valamint az egyházmegye jogállását. *Katona* még úgy gondolta, hogy Kalocsán eredetileg püspökséget hoztak létre, majd ez egyesült a bácsi érsekséggel a 12. század közepén, és így nyert főegyházmegyei státuszt. Első főpásztorát a koronahozó Asztrikban látta, aki talán érseki címet is viselt.³ Ez az elképzelés a 19. század második felében lekerült a napirendről, ahogy hamarosan bemutatom. Hogyan látjuk napjainkban a kalocsai egyház alapítását? Lényegében a magyar középkorkutatók két álláspont mentén sorakoznak fel, az egyiket jelenleg magam képviselem a hazai kutatásban, úgyhogy ezzel kezdeném.⁴

Véleményem szerint Kalocsán, az Árpádok egyik korai nagyfejedelmi vagy törzsi központjában 1002 táján hoztak létre egy püspökséget, amelyet hamarosan érsekséggé alakítottak. Ezt eltorzítva a Hartvik-féle Szent István-legenda egyik fejezete is tükrözi, amelynek bizonyos elemei

¹ *Stephanus Katona* 1800; *Katona István* 2001–2003. A történetíró pályájára lásd *Thoroczkay Gábor* 2009a; *Szabados György* 2008.

² *Josephus Koller* 1782–1812.

³ *Stephanus Katona* 2001–2003: I. 79–84.

⁴ Korábbi vonatkozó írásaimra lásd például *Thoroczkay Gábor* 2009b.; *Thoroczkay Gábor* 2010.

hitelesek Szent István korára. A kalocsai püspökként működő Aserik-Anasztáz néhány évig segítette a betegeskedő Sebestyén esztergomi érseket, majd visszatért Kalocsára, ahogy a legenda említi, érseki vállszalaggal, palliummal.⁵ Az esztergomi működés és a pallium adása között nincs kapcsolat, viszont az érseki vállszalag említésével Hartvik annak emlékét is őrzi, hogy az 1000-es évek második felében Kalocsa érseki, metropolitai székhely lett.

Hogy miért hoztak létre két érseki széket a szervezés alatt lévő magyar egyházban, azt ma már aligha lehet pontosan tisztázni. A legvalószínűbb magyarázat a térítés intenzitásának növelésében kereshető, amelyet egy érseki rangú személyre kívánt bízni a déli területeken az államalapító király. Bizonyos azonban, hogy itt egy pápaság által is elismert érsekség kezdett el működni. Ezt onnan tudhatjuk, hogy a 19. század vége óta ismert két elfogulatlan külföldi forrás, amely 1050-ből szól a kalocsai egyház érsekéről. Az egyik egy pápai levél, amely egy besançoni oltárszentelés kapcsán szól Györgyről, „a magyarok kalocsai érsekéről”, a másik pedig egy püspökéletrajz, amely a Gerardus toul-i püspök szentté avatására összegyűlt főpapok között említi György kalocsai érseket, akit „közügyekben [vállalt] követsége és az apostoli áldás vágya” (*civium legatio et apostolicae benedictionis cupido*) vezetett oda távol eső tájakról.⁶

Mivel az 1050. évet megelőző tucatnyi esztendő a magyar történelem viharos időszakai közé tartozik, ez teljesen valószínűtlenné teszi, hogy ekkor, és nem Szent István idejében alapították volna a kalocsai érsekséget. Hogyan kell egy érsekkel kapcsolatban leírt „apostoli áldás vágyá”-t magyaráznunk a 11. század közepére nézvést? Az imént „áldás”-ként fordított *benedictio* felszentelést, felkenést is jelenthetett,⁷ sőt véleményem szerint egyfajta jóváhagyást is, amely pallium adományozásával járhatott együtt. Az érsekek kapcsolata a pápasággal a magyar államalapítás századában egyre erősebbé vált.⁸ Az egyszerű püspökök viszont az egyháztartományi kötelekeken túl a gregoriánus reformok megindulásáig megmaradtak a Karoling-kori királyeszménynek megfelelően cselekvő, az egyházi reform előtti uralkodói ideált megtestesítő helyi királyok rendelkezési körében. Tehát a vágyott és bizonynyal elnyert *benedictio apostolica* értelmezésem szerint akár György érsek püspöki felszentelésével, metropolitai jogainak megerősítésével jelenthetett egyet.

A kalocsai érsekség első időszakával kapcsolatos másik, jelenleg is képviselt álláspont eredetét lényegében Kristó Gyula 1988-ban megjelent, a vármegyék kialakulásával kapcsolatos nagyszabású munkájában kereshetjük. Itt a nagyhatású professzor 1009-ben jelölte meg az érsekség alapítási évét, és miután korábban már bizonyította, hogy a néhány forrásban előkerülő fekete magyarok a későbbi pécsi püspökség területén éltek, a Duna másik partját is nekik ítélte, és e rejtélyes etnikum érsekségeként határozta meg a kalocsai egyházat.⁹ Kristó Gyula később Aserik-Anasztáz kalocsai működését is tagadta.¹⁰

Az 1009. év, mint alapítási dátum egyik legnevesebb tanítványa, Koszta László munkásságában él tovább. Ő úgy vélekedik, hogy a kalocsai érsekség nem volt metropolitai székhely, egy úgy-

⁵ ÁKÍF 327–328.

⁶ CFH 1451.; 1641.

⁷ A magyar államalapítás kortárs németországi forrása, Merseburgi Thietmár püspök (elhunyt 1018-ban) Szent István kapcsán a császár kegyéből és készletére Magyarországra jövő *corona*-ról és *benedictio*-ról beszél (CFH 2203.). Ez utóbbi kifejezést pápai hozzájárulásnak tekinti a koronázáshoz, illetve a koronázás és a felkenés cselekményeit is magában foglaló felszentelésnek, *consecratio*-nak értelmezi például Deér József 2005 [1942]: 52–54.; a thietmári *benedictio*-t felkenésnek értelmezi például Váczy Péter 1994 [1985]: 80.; hasonló értelmezésre lásd még Gerics József 1995 [1990]. Látható, hogy a *benedictio* jelentését igen tekintélyes, a 11. század történetét behatóan ismerő kutatók minősítették bővebb jelentésűnek a bevett „áldás”-nál.

⁸ Matthias Schrör 2009.

⁹ Kristó Gyula 1988: 442–446.

¹⁰ Kristó Gyula 1999.

nevezett autokefál, címzetes érsekség központja lett, és egyháztartományi joghatósága csak jóval később alakult ki.¹¹ Kalocsa korai metropolitai joghatóságát *Kiss Gergely* pécsi medievista is két-ségesnek tartja.¹² *Kosztai László* újabb írásaiban azt hangsúlyozza, hogy 1008–1009 táján, amikor Szent István királyságát egy pápai követség kereste fel, három egyházmegyét is Róma legfőbb bazilikáinak templomcímére szenteltek fel: Pécszet Szent Péter, Kalocsát Szent Pál, Egert pedig Szent János apostol, evangélista tiszteletére.¹³ Mindez szerinte egykorúságukat is alátámasztaná, bár véleményem szerint a patrocíniumok Rómát tekintetbe vevő kijelölése több éven át tartó folyamat is lehetett. *Kosztai* bizonyára befolyásolja az az elképzelés is, miszerint a 11. század elején már igen nagy tekintélyű Pseudo-Isidorus-féle joggyűjtemény egy királyságban egyetlen érsekséggel és az alá rendelt 10–11 püspökséggel számolt.¹⁴ A jogi kollekció Szent István-kori magyarországi jelenléte azonban az újabb kutatások fényében nem igazolható, az államalapító törvénykönyvének írói csak egy kivonatát ismerték, így állam- és egyházszervező jogelvének hazai figyelembevétele igencsak kérdésessé vált.¹⁵ Egyébként a Kalocsát kezdetben címzetes érsekségnek tekintő álláspontnak a gyökerei 20. század elejiek,¹⁶ jöllehet ezt ritkán említik.

A különbségek az általam vallottak és a Kristó–Kosztai-féle álláspont között jól láthatóak, eltérően ítéljük meg a kalocsai egyház kapcsán az alapítás dátumát, Aserik-Anasztáz ottani működésének lehetőségét, az érsekség metropolitai jogállásának kezdeti létezését. Egyetértés lényegében csak abban van közöttünk, miszerint Kalocsa érseki tartományának megszilárdulása a magyar egyházszervezetben csupán a 12. század közepére-végére valósult meg.

A kalocsai érsekség korai történetének másik, sok vitát kiváltó kérdése a főegyházmegye második székhelyével kapcsolatos. A középkori magyar egyház történetét ismerők számára közhelynek számít az a megállapítás, hogy a dél-magyarországi érsekségnek a kalocsain kívül egy második székhelye is volt Bács városában, a Duna–Tisza köze déli részén.¹⁷ Először a Szent László uralkodása alatt tevékenykedő Fábiánt említi bácsi érsekként egy 1134-ben kelt oklevél, de később, a 12. század első két évtizedében kalocsai püspökökről, az 1120–1140-es években bácsi érsekekről olvashatunk a forrásokban, majd az 1140-es évektől újból kalocsai püspökökkel, illetve érsekekkel találkozunk a kútfőkben. Ez utóbbi időszakban pedig egyes főpapokat hol Kalocsa, hol Bács érsekeként említenek. A 13. században külön szólnak kalocsai és bácsi egyházakról, egyházmegyékről, káptalanokról, de a század közepe után már feltűnik a helyi főpásztorok által egészen 1968-ig jogosan használt titulus: „kalocsai és bácsi érsek”, s egy későbbi kútfő (1266-ban) úgy nyilatkozott, hogy Kalocsa és Bács egyházait a pápa egyesítette. A 14. századtól pedig a helyi egyházfők rendes címzését gyakran így fejezik ki: „a kánonilag egyesített kalocsai és bácsi egyházak érseke”.¹⁸

A kalocsai és a bácsi egyházak szokatlanul mondható viszonyáról a magyar történetírás már számtalan nézetet alakított ki: léteztek olyan régi szerzők, akik a bácsi püspökséget is István király alapításának tekintették, s úgy hitték, hogy ez vált Szent László alatt érseki székké, majd 1135-ben egyesítették a kalocsai érsekséggel. Mások (köztük *Katona István* is) Kalocsát Szent István-i

¹¹ *Kosztai László* 1996: 109–110.; *Kosztai László* 2000: 42–44.

¹² *Kiss Gergely* 2011: 270–275.

¹³ *Kosztai László* 2009.

¹⁴ *Decretales Pseudo-Isidorianae* 724–725.

¹⁵ *Mikó Gábor* 2007.

¹⁶ *Erdélyi László* 2008 [1922]: 67.

¹⁷ *Marosi Ernő – Takács Miklós* 1994.

¹⁸ Az effajta adatokra lásd például *Kristó Gyula* 1988: 446.; *Kristó Gyula* 2003: 86–88.

alapítású püspökségnek vélték, amelynek első főpapja, Aserik viselt csak érseki címet. E kutatók úgy gondolták, hogy Szent László korában ezen egyházmegyéből vált ki az érsekséggé tett Bács, majd 1135-ben az anyaegyházmegye és a belőle kivált főegyházmegye egyesüléséből keletkezett a Kalocsa-bácsi érsekség. Végül *Városv Gyula* bizonyította be 1885-ben,¹⁹ hogy a fenti nézetek helytelenek: egy érsekség létezett, amelynek a 11. századtól két székhelye volt, amelyek azonos templomcímrel (Szent Pál) bírtak. Mindenesetre egy 12. század végi forrás is megerősíti, hogy a kalocsai érseké volt a bácsi székváros,²⁰ s egyetlen kútfőnk sincs, amelyben egyszerre szerepelne külön kalocsai, illetve külön bácsi főpásztor.

Városv nézete általánossá vált történetírásunkban, s lassan eltűntek a korábbi vélekedések arról, hogy Kalocsa, illetve Bács valaha is külön egyházkormányzati egységet képezett volna. Ennélfogva a továbbiakban már csak a két székhely kialakulásának okáról fogalmazódtak meg újabb és újabb teóriák, egészen a közelmúltig. *Györffy György* hosszú pályája során végig úgy vélekedett, hogy az 1072-ben a magyarok által elfoglalt Szerémvár (Sirmium) görög ortodox püspökségét telepítették át Bácsra, majd ezt 1089 után, a római egyházban megerősödő uniós törekvések hatására, egyesítették a Szent István-i alapítású kalocsai érsekséggel. A neves történésznek a fenti kérdésben kialakított nézetét sok kutató elfogadta az 1960–1980-as években,²¹ de már ekkor is akadtak bírálói.²² Az elmélet átfogó, meggyőző kritikáját *Kristó Gyula* adta 1988-ban,²³ s ezzel *Györffy* teóriája tulajdonképpen kutatástörténeti kuriózzummá vált. *Kristó* ugyanakkor az érsekség székhelyének megváltoztatását – analógiás bizonyításra támaszkodva – Szent Lászlóhoz kötötte, aki ugyanígy cselekedett már a bihari egyházmegye központjának Váradra helyezésével.²⁴

Érdekes elmélettel állt elő *Makk Ferenc* szegedi középkortörténész-professzor az 1990-es évek elején. Ő úgy vélekedett, hogy a főegyházmegye központjának Bácsba való áthelyezése az 1080-as évek első harmadában Bizáncból a Duna-delta környékére költöző, a kelet-római birodalomba csak pár éve megérkező azon angol lovagokhoz köthető, akik az 1066. évi hastingsi csata után menekültek el hazájukból a normannok ottani győzelme miatt. Ezekre az ún. keleti angolokra vonatkozó – a magyar tudományosságban részben akkor frissen megismert – források mind szóltak arról, hogy a Bizánctól függetlenedni kívánó lovagok a latin rítusú kereszténységet akarták továbbra is követni, s ezért Magyarországról kértek papokat és püspököket, sőt klerikusokat küldtek hazánkba, hogy magyarországi római szertartású főpásztorok szenteljék fel őket püspökké. *Makk Ferenc* szerint éppen ez lehetett a dél-magyarországi érseki székhelyváltás legfontosabb indítéka, hiszen így a kalocsai metropolita Bácsból gyakorolt joghatósága a Balkán egy részére is kiterjeszkedhetett. A transláció másik indokaként az érsekség déli részén nagy számban élő ortodoxok latin szertartásra való áttérítését jelölte meg. A kalocsai érsek délebbre költözését egyébként a rejtélyes lovagok históriájának kronológiája alapján az 1080-as évek végére keltezte.²⁵

Egy évtizede újból részletesen tárgyalta a kérdést *Kristó Gyula*. Átfogó analizisével újfent megerősítette, hogy itt csak székhelymegváltozásról, s nem egyházz jogi különválásról volt szó a 11. szá-

¹⁹ *Julius Városv* 1885.

²⁰ *Barta Gábor* – *íj.* *Barta János* 1993: 443–444.

²¹ Lásd például *Thomas von Bogvay* 1960.

²² Lásd például *Gyetvai Péter* 1987: 32–37.

²³ *Kristó Gyula* 1988: 448–450.

²⁴ *Kristó Gyula* 1988: 450–451.

²⁵ *Makk Ferenc* 1998 [1992], bővebben lásd *Makk Ferenc* 2000. Véleményét – a latinizációs program teóriájának kivételével – elfogadja: *Török József* 2000: 44. A keleti angolokra vonatkozó források teljes körű feltárása 1992-ben történt meg *Laszlovszky József* kandidátusi disszertációjában, ennek könyv alakban történő közlése jó pár évvel később következett be, lásd *Laszlovszky József* 2008–2011.

zad végén. A jelentőségét teljesen soha el nem veszítő Kalocsa a 12. század végén, a bizánci–magyar kontaktusok hanyatlásának bekövetkeztekor, Saul érsek visszaköltözésével nyerte vissza egyházi központ jellegét, de a káptalan Bácsott is megmaradt, s így lassan kialakult az egész középkort jellemző duális struktúra: két egyenrangú székesegyház, káptalan, hiteleshely.²⁶

A fenti tanulmány megjelenésével egy időben *Kosztá László* is elemzést adott az érseki székhely megváltozás indokairól. *Kristó Gyulát* és *Makk Ferencet* követte a székhelyváltás időpontjának meghatározásában, de számos új szempontot is megemlített a kétközpontúság indítékaként. Felhívta a figyelmet arra, hogy a nyugati kereszténységben a 11–12. század fordulója előtt még országuk egyházfőiként is tevékenykedő uralkodók gyakran helyezték át püspökségeik központjait, s *László* is a fenti mintáknak megfelelően cselekedett. Úgy vélekedett, hogy a lovagkirály azon törekvése is tetten érhető az érseki székhely elköltöztetésében, hogy a pogánylázadások, trónharcok után konszolidálódó ország peremterületeit, határvidékeit (s Bács mindenképpen ilyennek volt tekinthető) egyházi központokkal lássa el. *Kosztá László* nem utasította el a *Makk Ferenc* által felvetett külpolitikai megfontolásokat sem, hiszen egy Balkánra irányuló expanzív diplomáciai-hadi tevékenységhez egy ilyen fontos királyi főegyház „bázist, biztos politikai és infrastruktúráis háttérrel” adott. Összességében azonban úgy látta, hogy az érsekség 12–13. századi Kalocsára történő visszaköltözése ellenére is Bács maradt a fontosabb központ.²⁷

Összegezve: napjainkban már bizonyosak lehetünk a kalocsai-bácsi székhelyváltás kezdeményezőjében és időpontjában (azaz *Szent László* királyban és az 1080-as évek második felében), s a fent elemzett tanulmányokban szinte minden vonatkozó részletkérdés tisztázódott. Magam azzal járulnék hozzá a kérdés megoldásához, hogy egyfajta magyarázatot próbálok nyújtani az 1260-as évektől a pápai dokumentumokban feltűnő „apostoli hatalomnál fogva egyesített egyházak” kifejezésre.²⁸ Itt arra gondolhatunk, hogy a kétközpontúság számos vitát gerjesztett a két káptalan között, mindezek híre a pápasághoz is eljuthatott. Egy mára már elveszett bullában nyilváníthatta a Szentszék a kalocsai és a bácsi székhelyek, valamint kanonoki testületek egyenjogúságát egy egyházmegyén belül, ezt fejezték ki később a fenti formulával. Egyházmegyék egyesítéséről nem lehetett szó, arra nem gondolhattak a pápaságnál, hiszen – mint láttuk – sohasem létezett külön kalocsai, és külön bácsi érsekség vagy püspökség.

Az érseki központok e furcsa kettősége egyébként a mohácsi csatavesztésig fennmaradt. A két káptalan a hajszentlőrinci prépostságban közösen választotta vagy kérelmezte a pápától az érsekeket, az egyes főesperességek sem mind az egyik káptalanhoz kötődtek, hanem megoszlotak a kettő között, s a késő középkorban az egyházkormányzatban a főpásztort segítő hivatalviselők (segédpüspökök, helynökök) többnyire vagy a kalocsai vagy a bácsi kanonokok közül kerültek ki. Hogy e fenti rendszer azért némileg zavaróan hatott a főegyházmegye irányítására, azt a két káptalan esetenkénti döntésképtelensége mellett az a tény is bizonyítja, hogy a 14. század egyik érseke kéréssel fordult a pápához egy Péterváradon (ma Újvidék része Szerbiában) kialakítandó új székhely és kanonoki testület létrehozása végett.²⁹

²⁶ *Kristó Gyula* 2003: 83–88.

²⁷ *Kosztá László* 2000: 44–45. Idézet: 45.

²⁸ *Augustinus Theiner* I. 291.

²⁹ *Bossányi Árpád* I. 82–84.

Források

- ÁKÍF = *Kristó Gyula (szerk.): Az államalapítás korának írott forrásai. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 15. Szeged 1999.*
- Bossányi Árpád (kiad.): Regesta supplicationum. A pápai kérvénykönyvek magyar vonatkozású okmányai. Avignoni korszak. I–II. Budapest 1916–1918.*
- CFH = *Gombos, Albinus Franciscus (coll.): Catalogus fontium historiae Hungaricae. I–IV. Budapest 1937–1943.*
- Decretales Pseudo-Isidorianae: Decretales Pseudo-Isidorianae et Capitula Angilramni. Ed. Hinschius, E. Lipsiae 1863.*
- Theiner, Augustinus (ed.): Vetera monumenta Hungariam sacram illustrantia. I–II. Romae 1859–1860.*

Hivatkozott irodalom

- Barta Gábor – Ifj. Barta János: III. Béla király jövedelmei. Megjegyzések középkori uralkodóink bevételeiről. Századok (1993: 127.) 413–449.*
- Bogyay, Thomas von: Kalocsa. In: Lexikon für Theologie und Kirche. V. Freiburg 1960. 1264. oszlop.*
- Deér József: A magyar királyság megalakulása. In: Deér József: Királyság és nemzet. Tanulmányok 1930–1947. I–II. Máriabesnyő-Gödöllő 2005. 5–90. (Első megjelenése: 1942.)*
- Erdélyi László: Árpád-kor. A magyar állam, társadalom, művelődés legrégibb története 1301-ig. Historia Incognita I. Történettudomány 23. Máriabesnyő-Gödöllő 2008. (Első megjelenése: 1922.)*
- Gerics József: Szent István királlyá avatása és egyházszerkezése Theotmar krónikájában. In: Gerics József: Egyház, állam és gondolkodás Magyarországon a középkorban. METEM-könyvek 22. Budapest 1995. 37–42. (Első megjelenése: 1990.)*
- Gyetvai Péter: Egyházi szervezés főleg az egykori déli magyar területeken és a bácskai Tisza mentén. Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae VII. München 1987.*
- Katona István: A kalocsai érseki egyház története I–II. Ford. Takács József. Sajtó alá rend., bev., jegyz. Thoroczkay Gábor – Tóth Gergely. Szerk. Romsics Imre – Thoroczkay Gábor. Kalocsa 2001–2003.*
- Katona, Stephanus: Historia metropolitanae Colocensis ecclesiae I–II. Colocae 1800.*
- Kiss Gergely: Az esztergomi érsek királyi egyházak feletti joghatóságának kialakulása a 11–13. században. Századok (2011: 145.) 269–292.*
- Koller, Josephus: Historia episcopatus Quinqueecclesiensis. I–VII. Posonii–Pestini 1782–1812.*
- Kosztai László: A keresztény egyházszerkezet kialakulása. In: Árpád előtt és után. Tanulmányok a magyarság és hazája korai történetéről. Szerk. Kristó Gyula – Makk Ferenc. Szeged-könyvek 2. Szeged 1996. 105–115.*
- Kosztai László: A püspökség alapítása. In: A pécsi egyházmegye története I. A középkor évszázadai (1009–1543). Szerk. Fedeles Tamás – Sarbak Gábor – Sümegei József. Pécs 2009. 13–42.*

- Kosztai László: Dél-Magyarország egyházi topográfiája az Árpád-korban. In: A középkori Dél-Alföld és Szer. Dél-Alföldi Évszázadok 13. Szerk. Koller Tibor. Szeged 2000. 41–80.
- Kristó Gyula: A vármegyék kialakulása Magyarországon. Nemzet és emlékezet. Budapest 1988.
- Kristó Gyula: Az első esztergomi érsekekről. Magyar egyháztörténeti vázlatok (1999: 11.) 3–4. 7–18.
- Kristó Gyula: Kalocsa. In: Kristó Gyula: Fejezetek az Alföld középkori történetéből. Dél-Alföldi Évszázadok 20. Szeged 2003. 83–93.
- Laszlovszky József: A keleti „Új-Anglia” és Magyarország. In: Bárány Attila – Laszlovszky József – Papp Zsuzsanna: Angol–magyar kapcsolatok a középkorban. I–II. Máriabesnyő 2008–2011. I. 115–141.
- Makk Ferenc: A kalocsai érsekség bácsi székhelyének létesítéséről. In: Kalocsa történetéből. Szerk. Kosztai László. Kalocsa 2000. 21–27.
- Makk Ferenc: Megjegyzések a Szent László korabeli magyar–bizánci kapcsolatok történetéhez. In: Makk Ferenc: A turulmadártól a kettőskeresztig. Tanulmányok a magyarság régebbi történelméről. Szeged 1998. 163–175. (Első megjelenése: 1992.)
- Marosi Ernő – Takács Miklós: Bács. 1. Város és vár. In: Korai magyar történeti lexikon. (9–14. század). Főszerk. Kristó Gyula. Szerk. Engel Pál – Makk Ferenc. Budapest 1994. 73–74.
- Mikó Gábor: Szent István törvényei és a pseudo-izidori hamisítványok. Magyar Könyvszemle (2007: 123.) 153–168.
- Schrör, Matthias: Metropolitangewalt und papstgeschichtliche Wende. Historische Studien 494. Husum 2009.
- Szabados György: Katona István történetírói időszerűségéről. Irodalomtörténeti Közlemények (2008: 112.) 679–699.
- Thoroczkay Gábor: A kalocsai érsekség első évszázadáról. In: Thoroczkay Gábor: Írások az Árpád-korról. Történeti és historiográfiai tanulmányok. TDI-könyvek 9. Budapest 2009b. 51–65.
- Thoroczkay Gábor: Katona István. In: Thoroczkay Gábor: Írások az Árpád-korról. Történeti és historiográfiai tanulmányok. TDI-könyvek 9. Budapest 2009a. 151–159.
- Thoroczkay Gábor: Néhány megjegyzés a Szent István-i egyházszervezés folyamatához. In: „Fons, skepsis, lex”. Ünnepi tanulmányok a 70 esztendő Makk Ferenc tiszteletére. Szerk. Almási Tibor – Révész Éva – Szabados György. Szeged 2010. 437–444.
- Török József: A magyar egyház évezrede. Budapest 2000.
- Váczy Péter: A magyar koronáról. In: Váczy Péter: A magyar történelem korai századaiból. História Könyvtár. Monográfiák 5. Budapest 1994. 77–93. (Első megjelenése: 1985.)
- Városy, Julius: Disquisitio historica de unione ecclesiarum Colocensis et Bachiensis. In: Schematismus cleri Archidioecesis Colocensis et Bachiensis 1885. Colocae 1885. VII–XXXVII.